

ترجمه‌های ترکی مثنوی

دکتر کارا اسماعیل*

مولانا مانند «عبدالقادر گیلانی»، «احمد یسوی» و «حاجی بیکتاش ولی» یکی از شاعران و شخصیت‌های پرآوازه است و در عین حال از لحاظ دینی مقام والایی دارد. طریقت مولویه نام خود را از شخص مولانا جلال‌الدین، بعد از وفات وی در سال ۱۲۷۳ گرفته است. نمی‌توان گفت که مولانا رابطه‌ای با این طریقت دارد؛ اما بی‌شک موجب الهام و سرچشمه عظیم شعری برای مریدان این طریقت بوده است. بعد از وفات مولانا پسرش، سلطان ولد و نوه‌اش، عارف بزرگ چلبی، با استفاده از شهرت مولانا بانی این طریقت بوده‌اند و شهر قونیه که آرامگاه این شاعر بزرگ در آنجا قرار دارد، پایتخت معنوی این طریقت شده است. طریقت مولویه کتاب مثنوی را به عنوان کتاب مقدس خود گرامی داشته و تمامی خاطرات این شاعر و عارف بزرگ را زنده نگه داشته است.

* استاد دانشکده ادبیات دانشگاه استانبول، رشته زبان و ادبیات فارسی

مولانا در فحوای آثار خود عقایدی را ارائه می‌کند که تاکنون برای مردم تمامی عصرها تازه و نو بوده است. او احترام ویژه‌ای برای منزلت انسان‌ها قایل است و میان مذاهب، نژادهای مختلف و حتی فقیر و غنی تفاوتی قایل نمی‌شود. با الهام گرفتن از فعل رحمانیت و بخشندگی خداوند، به خطاهای انسان با خوشبینی می‌نگریست و با حقیر شمردن بانوان مخالف بود. او افکار ژرف خود را که نشأت گرفته از دین اسلام و حاصل پیروی از راه حضرت محمد(ص) بود، در جابه‌جای آثارش و در قالب اسرار بیان کرده است.

مولانا دارای پنج اثر به نام‌های «مثنوی»، «دیوان کبیر»، «مکتوبات»، «مجالس سبعه» و «فیه ما فیه» است. تمامی آثار وی، به ویژه مثنوی، از جمله آثار ادبی کهنی است که ترک‌های ساکن فلات آناتولی همواره به آنها توجه و اقبال داشته‌اند. این اثر بزرگ متشکل از ۲۶۰۰۰ بیت است و در وزن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن سروده شده است. مولانا مثنوی را در دوران کهولت در حضور حسام‌الدین چلبی و خطاب به او می‌سروده و وی آن را تحریر می‌کرده است. مثنوی که اثری فلسفی، اخلاقی و عرفانی است، در شش جلد ویرایش، تصحیح و چاپ شده است. این کتاب تقریباً به تمامی زبان‌های دنیا، از جمله به زبان ترکی، ترجمه و معرفی شده است.

«گلشهری» یکی از شاعران هم عصر مولوی است که «فلک‌نامه»، «منطق‌الطیر» و داستان‌هایی از مثنوی، مانند «پروانه و شمع» و «میغ و غاز» را به زبان ترکی ترجمه کرده است. در فلات آناتولی می‌توان از او به عنوان اولین مترجم ترک زبان مثنوی نام برد.

شاعر و عالم قرن ۱۵، «آیدین دده» (عمر روشنی، وفات به سال ۱۴۸۶) مثنویات خود را با الهام از مثنوی مولانا نوشته است. کتاب «چوپان‌نامه» وی ترجمه و شرحی از داستان صد بیتی شبان و حضرت موسی در مثنوی است و به دلیل حجم بزرگ اثر (که از ۵۱۴ بیت تشکیل یافته) به صورت کتابی مستقل در آمده است. مثنوی «نی‌نامه» روشنی نیز برگرفته از مثنوی مولانا است و به همان ترتیب به نظم درآمده است. روشنی ابتدای این اثرش را با هجده بیت منظوم و شرح آن شروع کرده است.

ابراهیم تنوری (در قرن پانزدهم) مثنوی «گلزار معنوی» را که متشکل از ۵۱۴ بیت است و در هجده بیت اول آن موضوع نی و چنگ مطرح شده، دوباره ترجمه کرده است. علاوه بر این در میان ترجمه های بعضی از قسمت های مثنوی در قرن ۱۸، «درویش شیخ محمد نظامی» جلد اول مثنوی را به صورت منظوم ترجمه کرده و آن را «سرّ معنوی» نامیده است. تنها نسخه این اثر که در سال ۱۶۷۶م. نوشته شده، در کتابخانه سلیمانیه استانبول به شماره ۶۹۳/۲ به نام حسن حسنی پاشا ثبت شده است.

اولین ترجمه کامل منظوم ترکی مثنوی را «نحیفی سلیمان افندی» (وفات ۱۷۴۹) انجام داده است. این اثر را چاپخانه بولاق به زبان ترکی شیوا و هموزن و به همان تعداد بیت های مثنوی در سال ۱۸۵۱ چاپ کرده است. مرحوم «آمیل ابن چلبی» (وفات ۱۹۹۰) این ترجمه را ساده تر کرده و همراه نسخه چاپخانه بولاق در سال ۱۹۷۲ در استانبول منتشر کرده است. وی ضمن اینکه ترجمه مثنوی نحیفی را برای چاپ حاضر می کرد، ترجمه ساده ای از مثنوی را نیز به صورت نثر آماده کرد.

«محمد شاکر افندی» در سال ۱۲۵۱ شش دفتر مثنوی را همراه با جلد هفت که منسوب به مولاناست، به نام «مثنوی شریف ما»، به زبان ترکی ترجمه و به سلطان محمد دوم تقدیم کرده است.

«سلیمان حایری بیگ»، «ینی شهری عونلی بیگ»، «ابنوس سیدغالب»، «کارا شمسی دده»، «فضل الله رحمانی» و «حسن نظیف دده ینی شهری» هم در آخر قرن ۱۹ بخشی از مثنوی را ترجمه کرده اند. از میان این شخصیت ها عونلی ینی شهری جلد اول و یک چهارم از جلد دوم را ترجمه کرده است.

«احمد عونلی کوناک» ترجمه مشهور مثنوی را آغاز کرد، ولی توانست فقط سه جلد از شش جلد مثنوی را ترجمه کند. بنا بر روایات، یادداشت های او مفقود شده است.

ترجمه ای که فیض الله ساجد اولکو به صورت منظوم و با هجای ۶+۵ انجام داده است، فقط شامل جلد اول مثنوی می شود. این ترجمه تا سری ۳۰ در مجموعه قونیه و بعد از آن در سال ۱۹۴۵م. در استانبول به صورت کتاب چاپ شده است.

کوتوکچی حایری بیگ (وفات ۱۸۹۱) سعی کرد مثنوی را به صورت منظوم ترجمه کند؛ اما این ترجمه فقط تقلید ضعیفی از ترجمه نحیفی بود. این اثر در وزن مثنوی و شامل ۱۷۲ بیت است. همچنین باید از «مثنوی اوز» (اصل مثنوی) که اثر محمد خلوصی کونری و تحلیل بزرگ مثنوی از دیدگاه وحدت وجود است و در سال ۱۹۶۱م. در قونیه به چاپ رسیده، یاد کرد.

ولد چلبی ابربوداک (وفات ۱۹۵۲) کل مثنوی را به صورت نثر ترجمه کرده و می‌توان گفت که ترجمه‌ای که امروزه به صورت متداول دیده می‌شود، همان ترجمه چلبی است. این اثر را عبدالباقی گولپنارلی تصحیح و شرح‌هایی نیز به آن اضافه کرده است. همچنین از طرف وزیر آموزش و پرورش ترکیه آن زمان، حسن علی یوجل، مورد تشویق قرار گرفت. در تاریخ ۱۹۴۶م. آموزش و پرورش این اثر را تحت عنوان «آثار کلاسیک شرق» در شش جلد چاپ کرد.

«شفیق جان» با استنباط از متن‌های مثنوی نیکلسون کتابی با عنوان «ترجمه مثنوی با شرح موضوعات» نوشته و برای تألیف آن از ترجمه‌های طاهر المولوی ولد چلبی ایزبولاک و عبدالباقی گولپنارلی استفاده کرده است. تنها تفاوتی که این ترجمه با ترجمه‌های دیگر دارد، ترجمه موضوعی ابیات مثنوی است؛ او ابیات مثنوی را نه براساس نظام و سیاق اصلی‌اش، بلکه براساس موضوعات آن ترجمه کرده است. این اثر در سال ۱۹۹۷م. در استانبول در سه جلد چاپ شده است. شفیق جان دارای اثری با نام «گلچینی از مثنویات مولانا» است؛ این اثر در سال ۲۰۰۱م. به صورت دو جلدی در استانبول چاپ شد.

«محمد فاروق تونجا» (وفات ۱۹۸۲) به همراه «ابراهیم حق‌قونیه‌ای» ترجمه‌ای از ۲۱۳ بیت از جلد اول مثنوی را در مجموعه‌ای ارائه و در آن از ترجمه‌های مختلف مثنوی نیز استفاده کرده‌اند. این اثر در سال ۱۹۶۳م. در استانبول منتشر شد.

«فیضی حالجی» نیز از اشخاصی است که سعی کرده مثنوی را به صورت نظم ترجمه کند، ولی این ترجمه کامل نیست و شامل ۲۰۰۱ بیت از جلد اول و دوم مثنوی

است. این اثر در پنج و نیم جلد در شهر قونیه به چاپ رسیده است. «عبدالله اوزدیمیر حاجی اوغلو» از مؤلفانی است که برای آنکه ترک زبان ها مثنوی را بهتر بفهمند، آن را به زبان ترکی ترجمه کرده است. این اثر شامل ۱۲۱۲ بیت است و به نام «ترجمه مثنوی هموزن و به صورت منظوم اصلی» در سال ۱۹۷۲م. در شهر استانبول منتشر شد.

به غیر از اینها ایوب نجاتی پرهیز، ویسل اوکسوز، رشدی شارداغ، آ. یاغمور تونالی، د. مولوی و محمد اوندر نیز بخش های کوچکی از مثنوی را ترجمه کرده اند. امروزه علاقه و توجه به آثار مولوی، به ویژه مثنوی، روزافزون و از این رو تأثیری که مولانا از عصرهای گذشته تا حال بر انسان ها داشته، انکارناپذیر است.

شروہ شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی